

Adamczyk, Monika D.

"Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności", Janusz Mariański, Tarnów 2008 : [recenzja]

Studia Płockie 38, 337-342

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Mariański, *Spółczesność i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2008, ss. 407.

Współczesne społeczeństwa stają wobec nowych wyzwań i problemów wynikających ze zmian społeczno-gospodarczych, jak również szeroko rozumianych zmian cywilizacyjnych. Zmiany te związane są między innymi z globalizacją, pogłębiającym się indywidualizmem, nasilającą się rywalizacją i konkurencją na rynku pracy. Ta zmieniająca się rzeczywistość, w której wiele jednostek nie potrafi się odnaleźć, jest również rzeczywistością Kościoła, jednoczącego wszystkich wiernych. Stanowi on integralny i niezwykle ważny element życia społeczeństw zakorzenionych w kulturze chrześcijańskiej, w kulturze, która miała i ma nadal zasadniczy wpływ na kształt życia społecznego w Polsce. W kontekście nowych wyzwań i zadań, jakie stają przed Kościołem Janusz Mariański w swojej pracy „Spółczesność i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności” podejmuje refleksje dotyczące tematów, odnoszących się do kwestii życia politycznego, społecznego, kulturalnego i moralnego. Książkę Profesor Janusz Mariański kieruje Katedrą Socjologii Moralności oraz Katedrą Socjologii Religii w Instytucie Socjologii KUL. Był członkiem Komitetu „Polska w Zjednoczonej Europie” oraz prezydium Komitetu socjologii PAN. Janusz Mariański jest uznanym autorem licznych publikacji z zakresu socjologii moralności, socjologii religii i katolickiej nauki społecznej. W dorobku naukowym Profesora znajdują się liczne prace empiryczne, jak również studia teoretyczne dotyczące zjawiska religijności i moralności. Ogółem jest autorem ponad 30 książek i 600 artykułów. Jednym z najważniejszych osiągnięć Profesora jest wydanie podręcznika pt. „Socjologia moralności” w 2006 roku (I wydanie ukazało się w 1989 roku po tytule „Wprowadzenie do socjologii moralności”), redakcja ekspertyzy Komitetu Socjologii PAN pt. „Kondycja moralna społeczeństwa polskiego” w 2002 roku oraz współredakcja Leksykonu Socjologii Religii w 2004 roku.

Książka „Spółczesność i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności” to publikacja podejmująca zagadnienia dotyczące między innymi odpowiedzialnej i „aktywnej” wolności, skłaniającej do obywatelskiej aktywności. Pozycja ta wprowadza czytelnika w świat współczesnych przemian wartości, dokonujących się w rozwiniętych społeczeństwach. Autor w dziewięciu obszernych rozdziałach porusza ważne problemy dotyczące współczesnego życia społecznego – często odnosząc je do realiów społeczeństwa polskiego. W prezen-

townej książce Profesor omawia zagadnienia dotyczące między innymi wolności, demokracji, społeczeństwa obywatelskiego, gospodarki rynkowej, konsumpcjonizmu, bezrobocia, globalizacji, religii i moralności.

W rozdziale pierwszym książki – „Ponowoczesność i jej dylematy moralne – od wartości do opcji” – Autor zapoznaje czytelnika z pojęciem ponowoczesności. W oparciu o wybrane przez siebie kwestie, takie jak – wartości uniwersalne i partykularne, familiaryzm konfrontowany ze zróżnicowanymi formami życia małżeńskiego i rodzinnego, wspólnotowość a indywidualizm, tożsamość przekazywana versus tożsamość konstruowana – wskazuje na dylematy moralne związane ze społeczeństwem ponowoczesnym. Profesor opisując wymienione wyżej zagadnienia, ukazuje przemianę orientacji moralnych młodzieży i dorosłych członków społeczeństwa polskiego i wskazuje na istniejącą anomie życia społecznego i moralnego. W kontekście tego zjawiska traktuje wartości i normy jako potencjalne remedium na „sparaliżowaną wrażliwość i wyobraźnię moralną” społeczeństw rozwiniętych.

W rozdziale – „Wolność jako wartość osobliwa w nauczaniu społecznym Kościoła a przemiany społeczne w Polsce” – Janusz Mariański zajmuje się tematem trudnym i mało popularnym. Prezentowane w pracy poglądy są często niezgodne z „obowiązującą” w niektórych środowiskach interpretacją pluralizmu wartości i norm. Taka sytuacja prowadzić może do ostrej krytyki książki i zawartych w niej opinii i sądów, na którą wielu autorów nie byłoby gotowych. W rozdziale tym Autor prowadzi czytelnika przez zagadnienia definicyjne, spory i stanowiska, jakie są zajmowane w stosunku do pojęcia wolności, by w końcowym paragrafie zanalizować je na gruncie społeczeństwa polskiego. Zdając sobie sprawę z faktu, że w wolnych społeczeństwach dopuszcza się wielość przekonań i sądów, Profesor Mariański stawia jasno kwestię wolności. Wolność w społecznym nauczaniu Kościoła nie jest nieskrępowaną możliwością podejmowania decyzji, jest przede wszystkim możliwością decydowania według wskazań słusznego rozumu. Ta odpowiedzialna i rozumna wolność kłóci się z pragnieniem nieskrępowanej niczym możliwości zaspakajania swoich pragnień. To właśnie staje się przyczyną marginalizowania tak pojętej wolności, nie tylko przez zwykłych ludzi, ale i instytucje.

W kolejnych trzech rozdziałach Autor analizuje trzy istotne kwestie: chrześcijański ład demokratyczny, społeczeństwo obywatelskie i społeczną gospodarkę rynkową. Wszystkie trzy kwestie są trwale obecne w społecznej doktrynie Kościoła. Autor akcentuje prawdy znane z papieskich encyklik, jednak w dobie postępującego indywidualizmu, konsumpcjonizmu, prymatu wolnego rynku nad zasadą sprawiedliwości i solidarności społecznej, prawdy te są niepopularne i dla wielu niewygodne.

Rozdział trzeci – „Chrześcijański ład demokratyczny” – można scharakteryzować, jako próbę przedstawienia drogi mogącej prowadzić do komplementarności zasad charakterystycznych dla gospodarki rynkowej z zasadami moralnymi. Autor wskazuje na fakt, że ład społeczny – postęp, technologia, rynek, demokracja – daje się pogodzić z ładem moralnym. Aby tak się stało, musi zostać spełniony jeden zasadniczy warunek, osoba ludzka w jej wszystkich wymiarach powin-

na być w centrum życia społecznego. Rozdział czwarty – „Religia a społeczeństwo obywatelskie: przeciwieństwo czy komplementarność” – jest dopełnieniem dwóch poprzednich rozdziałów. Janusz Mariański analizuje w nim zagadnienie społeczeństwa obywatelskiego z punktu widzenia religii i Kościoła katolickiego. Kościół będąc wierny swojej misji ewangelizacyjnej pragnie uczestniczyć w życiu publicznym i politycznym wspólnoty, wśród której prowadzi swoją działalność. Obecność ta nie ma polegać na opowiadaniu się za takimi czy innymi rozwiązaniami instytucjonalnymi, ale ma przypominać o godności człowieka. Troska o zachowanie tej godności, jak podkreśla Autor, powinna stać w centrum wszystkich działań podejmowanych przez podmioty odpowiedzialne za właściwe funkcjonowanie życia społeczno-gospodarczego.

Rozdział – „Kościół katolicki a społeczna gospodarka rynkowa” – poświęcony jest zagadnieniom gospodarki rynkowej. W kolejnych paragrafach Autor prezentuje model społecznej gospodarki rynkowej i warunki, pod jakimi ten model ekonomiczny, może być odpowiedzią na współczesne problemy biedy i ubóstwa. Zasadniczym warunkiem jest konieczność uznania prymatu człowieka nad gospodarką. Janusz Mariański podkreśla jednocześnie trudności leżące w praktycznej realizacji współistnienia wolnego rynku i moralności. Podkreśla również, że nie wystarczy jedynie głosić idei solidarności i współpracy między ludźmi. Za słowami powinny iść czyny, co w jednakowym stopniu powinno odnosić się do świeckich i duchownych członków Kościoła.

W kolejnym szóstym rozdziale – „Konsumpcjonizm i pragmatyzacja świadomości Polaków” – Janusz Mariański rysuje przed czytelnikiem obraz człowieka jako konsumenta szukającego zaspokojenia swoich pragnień „tu i teraz”. Profesor Mariański otwarcie wskazuje na postawy konsumpcjonizmu i hedonizmu, jako na zagrożenia. Postawy te redukują stosunki międzyludzkie do poziomu materialnego, powodując odcięcie człowieka od źródeł religijnych. Zdaniem Autora taka sytuacja w konsekwencji prowadzić może do rozpadu więzi solidarności międzyludzkiej. W społeczeństwach zdominowanych przez gospodarkę rynkową, w której powszechne stają się postawy konsumizmu i hedonizmu, wielu nie potrafi się odnaleźć. Zepchnięci na margines życia społecznego powiększają rzesze ludzi ubogich i bezrobotnych.

Rozdział siódmy – „Bezrobocie jako problem społeczno-moralny wyzwaniem dla Kościoła” – poświęcony jest problemowi bezrobocia, jego społecznym i indywidualnym skutkom. Autor prezentuje również sposoby przeciwdziałania temu zjawisku i wynikającej z niego biedzie i wykluczeniu społecznemu. Janusz Mariański przedstawia stanowisko Kościoła katolickiego w Polsce wobec tego zjawiska, które trafnie podsumowują słowa Autora „Kościół w Polsce chce być nie tylko „Kościółem ludzi pracy”, ale i „Kościółem bezrobotnych” (s. 303). Profesor Mariański prezentuje również apel Kościoła o stworzenie nowej kultury pracy, która uwzględniałaby nie tylko potrzeby materialne wynikające z podstawowych potrzeb życiowych, ale również nie mniej ważne potrzeby duchowe. Autor podkreśla wskazania, jakie są stosowane przez Kościół do wiernych, odnoszące się do większego zaangażowania na rzecz niesienia pomocy bezrobotnym.

W rozdziale – „Globalizacja wyzwaniem dla Kościoła” – Autor przedstawia globalizację zarówno w jej pozytywnych, jak i negatywnych skutkach dla człowieka. Zdając sobie sprawę z nieuchronności procesów globalizacji, postępującej wraz z rozwojem społecznym i gospodarczym społeczeństw Janusz Mariański nie neguje tego zjawiska. Autor, opierając się na dokumentach społecznego nauczania Kościoła, wskazuje warunki, jakie muszą zostać spełnione, aby wszyscy mogli korzystać z dobroczynnych skutków tego procesu. Brak wzajemnej solidarności i współpracy między narodami może jedynie pogłębiać przepaść wynikającą z różnic w rozwoju społecznym i gospodarczym. Globalizacja nieoparta zasadą prymatu człowieka i jego godności nad zasadami rynku, może jedynie pogłębić różnice rozwojowe.

Rozdział dziewiąty – „Religia i moralność we współczesnym świecie – utożsamianie czy rozdzielenie?” – dotyczy wzajemnych relacji pomiędzy religią a moralnością. Autor prezentuje w nim dwa przeciwstawne stanowiska. Pierwsze nazywane utożsamieniem, sprowadzające religię do moralności; drugie, biegunowo odmienne, określane jako rozdzielenie i przeciwstawiające sobie te dwie rzeczywistości.

Społeczne nauczanie Kościoła nie podaje gotowych recept na rozwiązanie wszystkich problemów życia społeczno – gospodarczego. Poszukuje nowych dróg i przedstawia nowe punkty widzenia prowadząc dialog Ewangelii z wciąż zmieniającą się rzeczywistością ludzką. Prezentowana książka jest doskonałym punktem wyjścia do podjęcia współpracy trzech zasadniczych podmiotów życia społecznego w Polsce: Kościoła katolickiego, organizacji sektora rządowego i pozarządowego w celu szukania rozwiązań problemów prezentowanych w pracy. Niewątpliwą wartością pracy „Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności” jest podkreślenie roli Kościoła w procesie współczesnych przemian społeczno-moralnych w Polsce. Prezentowane przez Profesora Mariańskiego liczne badania empiryczne dobitnie pokazują wysoki poziom zaufania społecznego, jakim darzona jest ta instytucja. Wskazanie takiego stanu rzeczy, jak również konkretnych działań pomocowych, podejmowanych przez Kościół w celu rozwiązywania prezentowanych w pracy problemów, jest niezwykle istotne. Stanowi odpowiedź na opinie formułowane przez różne kręgi społeczne i ośrodki opiniotwórcze, mające na celu pomniejszenie autorytetu Kościoła w sprawach społecznych i ograniczenie jego roli w życiu publicznym do minimum.

Niezwykle cenne i wymagające szczególnego podkreślenia są formułowane przez Janusza Mariańskiego postulaty wychowawczo – pedagogiczne. W sytuacji, gdy wielu autorów unika podejmowania tematyki związanej z wychowywaniem, Profesor Mariański stawia sobie za cel wskazywanie takich zaleceń. Jest to niezwykle cenna wartość pracy, która w zalewie przewodników, jak być szczęśliwym, wolnym od wszelkich zobowiązań itp., formułuje jasny w przekazie wniosek, że nic nie można osiągnąć bez trwałych wartości, nadających kierunek życiu tak społecznemu, jak i gospodarczemu. Cytując słowa Autora: „Dobre społeczeństwo wymaga fundamentalnych, uniwersalnych wartości jak ochrona zdrowia i życia, nietykalność osobista, wolność, sprawiedliwość, życie w zdrowym środowisku” (s. 68).

Prezentowana praca jest także ważnym głosem w propagowaniu idei wolności jako zadania do wypełnienia. Apel taki nie jest popularny w czasach, gdy tak łatwo wskazuje się na „konieczność” przekraczania wszystkich barier i ograniczeń, także tych moralnych. Aktywna działalność Kościoła w zakresie propagowania wartości chrześcijańskich jest często odbierana jako zagrożenie dla autonomii działań podejmowanych tak przez jednostki jak i społeczności. Pomimo takich głosów, Kościół, jak prezentuje praca Janusza Mariańskiego, jest jedną z ważniejszych sił, które odgrywają istotną rolę w tworzeniu odnowy społeczno-moralnej. Stanowi również jeden z ważnych podmiotów podejmujących konkretne działania mające na celu poprawę losu ogromnej rzeszy „przeegranych” w wyścigu o lepsze, dostatniejsze życie. Analiza i troska o rozwiązanie prezentowanych w pracy problemów społecznych ma także duże znaczenie dla samego Kościoła i jego żywotności w przyszłości. Jak wynika z prezentowanych przez Autora dokumentów, Kościół powołany jest do odkrywania głębokich potrzeb duchowych tak jednostki, jak i społeczeństwa i wyjaśniania ich w świetle Ewangelii. Działalność taka jest konieczna, aby niezależnie od zmieniających się pokoleń, pojawiających się wyzwań, głosić odwieczną prawdę o godności osoby ludzkiej o jej prawie do godnego życia, sprawiedliwej płacy, ale i jej odpowiedzialnej wolności. Pewien niedosyt budzi nie poruszenie problematyki rodziny i jej roli w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Jak podkreśla katolicka nauka społeczna, jest ona podmiotem, którego właściwy rozwój, czyli uwzględniający wszystkie potrzeby tak materialne, jak i duchowe, zapewnia właściwe funkcjonowanie mniejszych wspólnot, jak i całych społeczności. Jednak jak na wstępie zaznaczył sam Autor, dobór tematyki w prezentowanej pracy podyktowany był jego własnymi zainteresowaniami.

Reasumując, książka Janusza Mariańskiego „Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności” jest wszechstronną analizą wybranych problemów współczesnego życia społecznego i moralnego. Problemy te rozpatrywane są w oparciu o dokumenty społecznego nauczania Kościoła z jednej strony i bogaty materiał badań empirycznych z drugiej strony. To przemyślane zestawienie opatrzone bogatą bibliografią, będącą znakiem rozpoznawczym Autora, jest doskonale przygotowanym narzędziem do dyskusji z poglądami twierdzącymi, że Kościół nie stara się iść z duchem czasu i promuje skostniałe idee, nieprzekładające się na współczesną rzeczywistość. Konstrukcja pracy, jej bardzo wyraźny podział na podrozdziały, konsekwentnie nawiązujące w swej treści do myśli przewodniej całego rozdziału, sprawia, że lektura jest interesująca i pozwala na bardzo swobodne poruszanie się po całej pracy w celu odnalezienia interesujących czytelnika fragmentów. Prezentowaną pozycję książkową można polecić szerokiemu gronu odbiorców, co jest zasługą między innymi przystępnego języka, jakim posługuje się Profesor. Licznie prezentowane wyniki badań empirycznych stanowią cenną ilustrację dla prezentowanych przez Autora poglądów. Prezentowaną książkę powinni przeczytać wszyscy, niezależnie od preferowanej opcji politycznej, którzy zainteresowani są budowaniem społeczeństwa

obywatelskiego w Polsce. Uzmysławia ona fakt, że Kościół katolicki jest podmiotem, bez którego budowanie takiego ładu jest trudne lub wręcz niemożliwe, bo jak pisze sam Autor „W rzeczywistości chodzi, bowiem o człowieka i jego godność, o wspólne dobro wszystkich ludzi” (s. 12).

Monika D. Adameczyk